

їх асортименту, об'єми та причини товарних залишків, своєчасність заводу, відвантаження та реалізації продукції, залежність її реалізації від якості, швидкість документообігу між продавцями, покупцями та Державним банком. При обстеженні закладів роздрібно торгівлі, податкові інспектори звертали увагу на асортимент товарів, їх достатню кількість у продажу, причини відсутності, своєчасність надходження з баз. Всі порушення та недоліки у роботі підприємств, що виконували плани товарообігу та були платниками податку з обороту, фіксувалися у акті перевірки, який підписували податківець, директор та головний бухгалтер підприємства. У разі виявлення суттєвих недоліків, інформація надсилалась у центральні фінансові органи [1, с. 24].

Окрім того, посадові інструкції працівників інспекції державних доходів передбачали неухильний контроль за своєчасним надходженням та відповідністю законодавчим нормам податкової звітності підприємств–платників. Звіти по податку з обороту були щомісячні та річні. Платники з великим товарообігом додатково подавали п'ятиденні довідки та декадні розрахунки. Для кожного платника податку з обороту в бухгалтерії відділу державних доходів створювалась реєстраційна картка в якій фіксувались терміни подання звітності та дати фактичного надходження документів. З метою зміцнення податкової дисципліни платників, старші інспектори державних доходів розміщували роз'яснювальні матеріали у пресі, проводили наради з працівниками організацій, що відповідали за податкову звітність, організували «соціалістичні змагання» серед бухгалтерів на краще виконання фінансових обов'язків перед бюджетом [1, с. 26–27]. Так, з метою покращення результативності роботи службовців у 1951 році, Ворошиловградський облфінвідділ всім інспекторам державних доходів довів план податкових надходжень та створив картку результативності їх роботи. Водночас, Ворошиловградська обласна рада «затвердила заходи щодо забезпечення виконання планів державних доходів на четвертий квартал 1951 року для районних, міських та обласних державних органів» [5, арк. 2].

Документальна перевірка податкових звітів, що надходила, проводилась у місячний термін. Для кожного підприємства створювався листок–паспорт у якому фіксувалась назва оподаткованого товару, ставка податку, підстави для звільнення від оподаткування.

Отже, діяльність інспекції державних доходів відповідала, регламентованим радянською владою, планово–адміністративним заходам у фінансовій політиці в УРСР у 1946–1953 рр. Функціонування податкових органів забезпечувалось деталізованими інструктивними матеріалами з центральних фінансових органів. За посадовими інструкціями та практикою, працівники інспекції державних доходів поєднували функції податківця та економіста, що відповідало побудові жорстко регульовано економіки СРСР, в цілому, та УРСР зокрема.

Список використаних джерел

1. Бронштейн И. А. Организация работы инспектора государственных доходов. – М.: Госфиниздат, 1951. – 67 с.
2. Кучерявенко М. П. Курс податкового права. У 6 т. Т.1. Генезис податкового регулювання. У 2 ч. Ч.2. / М. П. Кучерявенко. – Х.: Легас, 2002. – 791 с.

3. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф.Р–30. – Оп.17. – Спр.42. – 161 арк.
4. Там само. – Спр.71. – 8 арк.
5. Там само. – Спр.254. – 466 арк.

References

1. Bronshtejn I. A. Organizacija raboty inspektora gosudarstvennyh dohodov. – M.: Gosfinizdat, 1951. – 67 s.
2. Kucherjavenko M. P. Kurs podatkovogo prava. U 6 t. T.1. Genenez podatkovogo reguljuvannja. U 2 ch. Ch.2. / M. P. Kucherjavenko. – H.: Legas, 2002. – 791 s.
3. Central'nyj derzhavnyj arhiv vyshhyh organiv vlady ta upravlinnja Ukraїny. – F.R–30. – Op.17. – Spr.42. – 161 ark.
4. Tam samo. – Spr.71. – 8 ark.
5. Tam samo. – Spr.254. – 466 ark.

Kotyk Yu. V., candidate of historical sciences, senior lecturer, Vinnytsia National Agrarian University (Ukraine, Vinnytsya), yura.kotik.70@ukr.net

Activities and competence of the State Revenue Inspection of the USSR in 1946–1953

The purpose of the paper is to conduct a scientific and historical analysis of the work of the tax authorities of the UkrSSR in 1946–1953 as a significant element of financial and economic policy in the Ukrainian SSR in the process of rebuilding the economy of the country.

The research used the methods: comparative–historical and system analysis and special methods of historical research – analysis of regulatory and archival documents.

The article deals with the rights and duties of the employees of the State Revenue Inspection of the Ukrainian SSR and the regulatory legal mechanism for the collection of turnover tax from state and cooperative ownership enterprises in 1946–1953.

Keywords: taxation, UkrSSR, tax on turnover, tax policy, state revenue inspection, senior inspector of state revenues, commodity turnover, budget.

* * *

УДК 94:330.567.28](477)«1950/1959»(045)

Мельник А. М.,
аспірантка, Маріупольський державний
університет (Україна, Маріуполь),
anastasiareutskaya3@gmail.com

СТРУКТУРА БЮДЖЕТУ СІМЕЙ РОБІТНИКІВ ПІДПРИЄМСТВ ЧОРНОЇ МЕТАЛУРГІЇ УКРАЇНИ У 1950–І РР.

Метою дослідження є аналіз структури бюджету сімей робітників підприємств чорної металургії протягом 1950–х рр. Дослідження базується на принципах історизму, наукової об'єктивності, а також проблемно–хронологічному і статистичному методах. Охарактеризовано структуру дохідної і витратної частин бюджету сімей металургів. Проаналізовано їх динаміку в період з 1952 р. по 1959 р. Висвітлено окремі аспекти соціально–економічної політики керівництва країни. Зроблено висновки про те, що у структурі бюджету сімей робітників в цілому дохідна частина переважала витратну. Основною статтею формування дохідної частини бюджету була заробітна плата металургів. Найбільш витратними статтями були купівля продуктів харчування, предметів особистого користування, а також сплата податків, які в сумі склали більше двох третей витратної частини сімейного бюджету. Подібна структура витрат свідчить про невисокий рівень життя сімей металургів, не зважаючи на те, що останні були робітниками пріоритетної галузі економіки.

Ключові слова: металурги, сімейний бюджет, структура бюджету, прибуток, витрати.

Динаміка рівня життя населення є індикатором, що характеризує ефективність соціально–економічної політики держави. Одним із критеріїв, за яким визначають рівень життя населення, є баланс його доходів і витрат [12, с. 47]. Він обумовлює можливість задоволення матеріальних і духовних потреб людини,

що накладає відбиток на формування і розвиток її особистості.

В економіці радянської України пріоритет надавався розвитку важкої промисловості [3, с. 130], однією з провідних галузей якої була чорна металургія. Оскільки баланс доходів і витрат безпосередньо пов'язаний з професійною діяльністю людини, дослідження структури бюджету металургів дозволяє скласти уявлення про бюджет населення України в контексті можливості задоволення потреб сімей робітників однієї з пріоритетних галузей економіки.

Метою дослідження є визначення структури бюджету сімей робітників підприємств чорної металургії протягом 1952–1959 рр. через аналіз його дохідної та витратної частин.

Структура бюджету сімей металургів у 1950–і рр. не стала предметом окремого дослідження в історіографії. Загальні відомості про рівень матеріального забезпечення робітників певних галузей промисловості містять праці, створені радянськими [4] та сучасними українськими дослідниками [1; 16]. Серед авторів, які приділили увагу бюджету сімей робітників, М. С. Герасимова [2], В. Т. Зінич [3], А. О. Саржан [11], І. Є. Татарінов [13].

Джерельну базу дослідження складають законодавчі акти, статистичні матеріали, представлені картотеками бюджетів робітників підприємств чорної металургії, а також матеріали періодичних видань.

Сімейний бюджет металургів складався з дохідної та витратної частин. В свою чергу дохідна частина включала наступні статті: заробітна плата робітника, заробітна плата інших членів сім'ї, пенсії, стипендії, допомоги від держави, дотації від підприємств, установ і громадських організацій та інше.

Дохід сімей металургів протягом 1952–1959 рр. коливався від 1551,31 крб. на місяць у 1953 р. [14, арк. 3] до 2052,92 крб. на місяць у 1959 р. [15, арк. 47]. У динаміці доходів наявні спади на 3,1% у 1953 р. та на 3,4% у 1955 р. Однак, не зважаючи на те, що спад 1955 р. був суттєвішим, саме у 1953 р. у структурі бюджету дохідна частина виявилась меншою за витратну [14, арк. 3].

У період з 1952 р. по 1959 р. відбулося збільшення заробітної плати металургів на 25,6%. Вона була найменшою у 1953 р. і складала близько 64,6% дохідної частини сімейного бюджету, що в грошовому еквіваленті становило 1002,70 крб. на місяць [14, арк. 3]. Найбільша зарплата зафіксована у 1959 р. – майже 66% дохідної частини бюджету, що в грошовому еквіваленті дорівнювало 1354,30 крб. на місяць [15, арк. 47]. Тобто, основним джерелом формування сімейного доходу була заробітна плата самих металургів. Оскільки у 1953 р. вона була знижена на 6,9%, порівняно з попереднім роком, дана обставина обумовила перевагу витрат над доходом у структурі бюджету в даному році [14, арк. 3].

Зарплата членів сімей металургів протягом досліджуваного періоду зросла на 20%. Надходження за даною статтею були найменшими у 1956 р. і дорівнювали 17,9% дохідної частини бюджету чи 312,07 крб. на місяць [14, арк. 3], а найбільшими у 1959 р. – 20,3% дохідної частини бюджету чи 417,16 крб. на місяць [15, арк. 47]. Розмір пенсій збільшився в цілому на 22%. Їх розмір коливався від 3% дохідної частини бюджету у 1952 р., що дорівнювало 48,91 крб. на місяць [14, арк. 3], до 3,6% дохідної частини бюджету у 1956 р. чи

63,62 крб. на місяць [15, арк. 47]. Розмір стипендій зріс на 58,2%. Найменший розмір стипендій, який становив у середньому лише 0,1% дохідної частини сімейного бюджету чи 2,11 крб. на місяць, зафіксований у 1952 р. [14, арк. 3], а найбільшим він виявився у 1956 р. – 0,4% дохідної частини бюджету, що в грошовому еквіваленті дорівнювало 8,44 крб. на місяць [15, арк. 47].

Серед джерел формування дохідної частини сімейного бюджету були допомоги від держави, основну частину яких складали допомоги з державного соціального страхування: допомога з тимчасової непрацездатності, допомога у зв'язку з вагітністю та пологами, допомога на народження дитини, допомога на поховання та допомога з перекваліфікації [9]. Протягом 1952–1959 рр. їх розмір збільшився майже в 1,4 рази. Так, найменший місячний розмір допомог спостерігався у 1955 р. Він становив 1,5% сімейного доходу металургів, що дорівнювало 24,98 крб. [14, арк. 3]. Найбільший розмір допомог зафіксований у 1959 р. – 2,9% доходу, що складало 60,88 крб. на місяць [15, арк. 47].

Розмір грошових дотацій від підприємств, установ і громадських організацій збільшився на 96,3%. Сума надходжень за даною статтею була найменшою у 1952 р. і становила 0,8% дохідної частини бюджету чи 14,34 крб. на місяць [14, арк. 3], а найбільшою у 1959 р. – 1,3% дохідної частини сімейного бюджету металургів, що дорівнювало 28,16 крб. на місяць [15, арк. 47].

З 1952 р. по 1959 р. розмір інших надходжень до сімейного бюджету зріс на 54,3%. Він коливався від 3,2% дохідної частини у 1952 р., що у грошовому еквіваленті дорівнювало 52,61 крб. на місяць [14, арк. 3], до 4,8% дохідної частини у 1957 р., тобто 89,89 крб. на місяць [15, арк. 47]. Крім того, сім'ї металургів періодично брали кошти з ощадкас для задоволення власних потреб. Так, у 1959 р. в середньому на місяць з ощадкас було взято 74,97 крб. [15, арк. 47].

Витратна частина сімейного бюджету характеризує можливості задоволення матеріальних і духовних потреб членів сім'ї. Структура витрат сімей металургів складалася з наступних статей: витрати на харчування, на алкоголь та тютюнові вироби, на предмети особистого користування, на будівельні матеріали, будинки та оплату праці з капітального ремонту й будівництва, на житлово-комунальні послуги, на меблі та господарські речі, на культурні товари, на гігієну, лікування та відпочинок, на дошкільні дитячі заклади, на культурно-просвітницькі послуги, на сплату податків, на придбання облігацій державних позик розвитку народного господарства, на внески до державних трудових ощадних кас та інше.

Зростання заробітної плати металургів і відміна державних позик розвитку народного господарства [10] сприяли збільшенню протягом 1952–1959 рр. обсягів витрат на 28,8%. Останні коливалися від 1553,62 крб. на місяць у 1953 р. [14, арк. 4] до 2025,47 крб. на місяць у 1959 р. [15, арк. 48].

Купівля продуктів харчування була найбільш витратною статтею сімейного бюджету. В період з 1952 р. по 1959 р. витрати на продукти харчування збільшилися на 18,9%, хоча частка даної статті у структурі витрат зменшилася за рахунок збільшення суми прибутків. Проте, у зв'язку з бюджетним дефіцитом, у 1953 р. відбулося скорочення витрат на купівлю продуктів харчування на 5,7%, порівняно з попереднім роком, до

37,3% витратної частини бюджету чи 578,36 крб. на місяць [14, арк. 4]. У 1959 р. витрати за даною статтею були найбільшими і становили 36% витратної частини бюджету чи 729,86 крб. на місяць [15, арк. 48].

Витрати на громадське харчування у їдальнях і буфетах зросли на 47,5%. У 1953 р., як і у випадку з купівлею продуктів харчування, сума витрат на громадське харчування скоротилася до 3,8% витратної частини бюджету, що в грошовому еквіваленті дорівнювало 59,08 крб. на місяць [14, арк. 4]. Однак за іншими статтями витрат у 1953 р. спостерігається позитивна динаміка. Найбільше коштів на громадське харчування витрачали у 1959 р. – 4,4% витратної частини бюджету, тобто 89,75 крб. на місяць [15, арк. 48].

Витрати сімей металургів на алкоголь збільшилися на 89,5%. Найменшу суму на спиртне витрачали у 1952 р., яка становила 2,4% витратної частини бюджету, що складало 38,70 крб. на місяць [14, арк. 5]. Найбільші витрати на спиртне були у 1959 р. – 3,6% витратної частини бюджету, що дорівнювало 73,35 крб. на місяць [15, арк. 48]. Сума витрат на тютюнові вироби протягом 1952–1959 рр. зросла на 18,6%, хоча у структурі витрат у зв'язку зі збільшенням суми прибутку частка даної статті продовжувала складати 1%. У 1952 р. витрати на тютюн, цигарки та махорку були найменшими й обходилися сімейному бюджету у 17,04 крб. на місяць [14, арк. 5], а найбільшими у 1959 р. – 20,21 крб. на місяць [15, арк. 48].

Другою за обсягом витрат статтею сімейного бюджету металургів були витрати на предмети особистого користування: одяг, тканини, взуття, головні убори, галантерею та трикотаж. Витрати за цією статтею зросли на 41,7%. Найменший їх розмір на купівлю даних товарів зафіксований у 1955 р. – 15,7% витратної частини бюджету, що у грошовому еквіваленті становило 255,91 крб. на місяць [14, арк. 4], а найбільший – у 1959 р., що дорівнював 19,7% витратної частини бюджету чи 390,55 крб. на місяць [15, арк. 48].

Деякі зміни у структурі витрат відбулися у зв'язку зі зростанням у 2,7 рази витрат на купівлю будівельних матеріалів, будинків, а також оплати праці з капітального ремонту та будівництва. У 1952 р. витрати за даною статтею були найменшими і становили 0,8% витратної частини бюджету, що у грошовому еквіваленті дорівнювало 12,73 крб. на місяць [14, арк. 5]. Найбільшими вони були у 1959 р і склали 2,3% витратної частини бюджету, тобто 47,93 крб. на місяць [15, арк. 49].

Витрати на квартплату і комунальні послуги зросли на 30,9%. Однак за рахунок збільшення загальної суми прибутку сімей металургів протягом 1952–1959 рр., збільшення витрат за даною статтею не позначилося на її частці у структурі витрат. Так, у 1952 р. витрати на квартплату і комунальні послуги були найменшими і становили 2,5% витратної частини бюджету, що дорівнювало 39,60 крб. на місяць [14, арк. 5]. Витрати за даною статтею були найбільшими у 1959 р. і склали також 2,5% витратної частини бюджету, але в грошовому еквіваленті дорівнювали вже 51,84 крб. на місяць [15, арк. 49].

Сума витрат на купівлю паливних та освітлювальних матеріалів знизилася на 11,2%. Її розмір був найменшим у 1957 р. і становив 0,7% витратної частини бюджету чи 13,80 крб. на місяць [15, арк. 49]. Найбільше коштів

на купівлю паливних та освітлювальних матеріалів витрачали у 1953 р. – 1,2% витратної частини бюджету, що становило 19,02 крб. на місяць [14, арк. 5].

У період з 1952 р. по 1959 р. майже в двічі збільшилися витрати на купівлю меблів та господарських речей. Вони коливалися від 1,7% витратної частини бюджету, що дорівнювало 26,71 крб. на місяць, у 1952 р. [14, арк. 4] до 3,8% витратної частини бюджету чи 78,89 крб. на місяць у 1959 р. Суттєве збільшення витрат за даною статтею (майже на 60%) припадає на 1958 р. [15, арк. 48].

Витрати на культтовари збільшилися у 1,6 разів: з 1,6% витратної частини сімейного бюджету у 1952 р., що становило 26,03 крб. на місяць [14, арк. 4], до 3,3% витратної частини бюджету у 1959 р., тобто 68,39 крб. на місяць [15, арк. 48].

Зростання витрат на гігієну, лікування та відпочинок відбулося на 81,4%. За даною статтею вони були найменшими у 1952 р. і становили у середньому 1,7% витратної частини бюджету чи 37,71 крб. на місяць [14, арк. 4]. Найбільшими витрати на гігієну, лікування та відпочинок були у 1959 р. і склали 2,4% витратної частини сімейного бюджету чи 50,27 крб. на місяць [15, арк. 48].

Майже в 1,5 рази збільшилися витрати на утримання дітей в дошкільних дитячих закладах. Вони коливалися від 0,6% витратної частини сімейного бюджету, що дорівнювало 9,84 крб. на місяць, у 1952 р. [14, арк. 4] до 1,2% витратної частини бюджету, тобто 24,34 крб. на місяць, у 1959 р. [15, арк. 48]. Особливо відчутне збільшення витрат за даною статтею відбулося у 1955 р.: на 60,5%, порівняно з попереднім роком [14, арк. 4].

Витрати на кіно, театр та інші культурно-просвітницькі заходи збільшилися на 49,7%. Найменшими вони були у 1952 р. і склали 1,1% витратної частини бюджету сімей металургів, що в грошовому еквіваленті дорівнювало 17,81 крб. на місяць [14, арк. 4], а найбільшими – у 1959 р., що становило 1,3% витратної частини бюджету чи 26,67 крб. на місяць [15, арк. 48].

Металурги сплачували прибутковий податок, яким обкладалися робітники, чия місячна заробітна плата перевищувала 260 крб., а з 1957 р. – 370 крб. [8, с. 327]. Також із заробітної плати металургів, які не мали дітей або мали одну чи дві дитини (жінки віком від 20 до 45 років, чоловіки віком від 20 до 50 років) вираховували податок на неодружених, самотніх і бездітних громадян [6, с. 386]. Однак з 1958 р. від подібного оподаткування звільнили неодружених, самотніх і малосімейних громадян, які мали дітей, та самотніх жінок, які не мали дітей [5]. В залежності від наявного майна робітники могли сплачувати податок з будівель, земельну ренту, збір з власників транспортних засобів, збір з власників худоби [7, с. 336]. Так, щомісячний розмір податків був найменшим у 1953 р. і становив в середньому 8,6% витратної частини бюджету чи 134,75 крб. [14, арк. 5], а найбільшим – у 1959 р. і дорівнював 8,5% витратної частини бюджету, що становило 172,30 крб. [15, арк. 49]. Протягом 1952–1959 рр. сума податків зросла на 18,7%.

Особливою статтею витрат сімейного бюджету було придбання облігацій державних позик розвитку народного господарства. У 1952 р. середня щомісячна сума витрат за даною статтею становила близько 6,5% витратної частини бюджету чи 102,8 крб. [14, арк. 5]. Оскільки у 1958 р. державні позики було відмінено

[10], то частина заробітної плати, що раніше позичали державі, залишалася у робітників. Дана обставина сприяла підвищенню рівня матеріального споживання.

Про зростання прибутків свідчить динаміка внесків до державних трудових ощадних кас. З 1957 р. по 1959 р. вони зросли на 37,8% і склали у 1959 р. близько 5,3% витратної частини бюджету, тобто 108,92 крб. на місяць [15, арк. 49].

Інші витрати протягом 1952–1959 рр. коливалися від 6,8% витратної частини бюджету у 1956 р., що в грошовому еквіваленті дорівнювало 116,49 крб. на місяць [15, арк. 49], до 10% витратної частини бюджету чи 155,82 крб. на місяць у 1953 р. [14, арк. 5].

Таким чином, в цілому у структурі бюджету сімей робітників підприємств чорної металургії у період з 1952 р. по 1959 р. дохідна частина переважала витратну. Основною статтею формування дохідної частини бюджету була заробітна плата металургів. За рахунок зростання заробітної плати та відміни державних позик розвитку народного господарства відбулося збільшення прибутку. Дана обставина сприяла зростанню сум внесків до державних трудових ощадних кас. Протягом 1950–х рр. обсяги витрат збільшилися практично за всіма статтями витратної частини бюджету. Найбільш суттєвими з них були купівля товарів першої необхідності: продуктів харчування та предметів особистого користування, на які йшло більше половини витратної частини бюджету. Третью за розміром статтею витрат була сплата податків. В сумі дані статті склали більше двох третіх витратної частини сімейного бюджету. Подібна структура витрат свідчить про невисокий рівень життя сімей металургів, не зважаючи на те, що останні були робітниками пріоритетної галузі економіки.

Список використаних джерел

1. Буждежан А. В. Чорна металургія Донбасу у 50–80-і рр. XX ст.: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. – Донецьк, 2008. – 19 с.
2. Герасимова М. С. Повсякденне життя населення Донбасу у 1945–1953 рр.: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. – Донецьк, 2007. – 20 с.
3. История рабочих Донбасса: в 2 т. / глав. ред. Ю. Ю. Кондуфор. – Киев: «Наукова думка», 1981. – Т.2. – 440 с.
4. Зінич В. Т. Соціалістичні перетворення: паростки нового комуністичного в культурі та побуті робітників Радянської України. – Київ: Вид-во Акад. наук Укр. РСР, 1963. – 176 с.
5. Об отмене взимания налога на холостяков, одиноких и малосемейных граждан СССР с рабочих, служащих и других граждан, имеющих детей, а также с одиноких женщин, не имеющих детей: Указ Президиума Верховного Совета СССР от 8 декабря 1957 г. – URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_5251.htm (дата обращения: 05.02.2018).
6. Об увеличении государственной помощи беременным женщинам, многодетным и одиноким матерям, усилении охраны материнства и детства, об установлении почетного звания «Мать-героиня» и учреждении ордена «Материнская слава» и медали «Медаль материнства»: Указ Президиума Верховного Совета СССР от 8 июля 1944 г. Сборник законов СССР и Указов Президиума Верховного Совета СССР (1938–1956 гг.). – Москва: Гос. изд-во юрид. лит., 1956. – С.383–388.
7. О местных налогах и сборах: Указ Президиума Верховного Совета СССР от 10 апреля 1942 г. Сборник законов СССР и указов Президиума Верховного Совета СССР (1938–1956 гг.). – Москва: Гос. изд-во юрид. лит., 1956. – С.336–344.
8. О подоходном налоге с населения: Указ Верховного Совета СССР от 30 апреля 1943 г. Сборник законов СССР и Указов Президиума Верховного Совета СССР (1938–1956 гг.). – Москва: Гос. изд-во юрид. лит., 1956. – С.327–335.

9. Положение о порядке назначения и выплаты пособий по государственному социальному страхованию: утвержд. постановлением Президиума ВЦСПС от 5 февраля 1955 г. – URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_4997.htm (дата обращения: 05.02.2018).

10. Про державні позики, розміщені по передплаті серед трудящих Радянського Союзу Стахановець. – 1957. – 21 квітня (№48). – С.1.

11. Саржан А. О. Зміни в соціально-економічній сфері Донбасу. Друга половина 40–х – кінець 80–х рр. XX ст.: монографія. – Донецьк: Лебедь, 2004. – 412 с.

12. Талалушкіна Ю. Н. Опыт ООН в исследовании качества жизни населения Экономический журнал. – Москва, 2013. – №3. – С.46–53.

13. Татарінов І. С. Матеріально-побутові умови життя працівників важкої промисловості УРСР у 1944–1956 рр.: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. – Луганськ, 2010. – 19 с.

14. Центральний державний архів вищих органів влади та управління. – Ф.582. – Оп.24. – Спр.366. – 29 арк.

15. Там само. – Спр.838. – 55 арк.

16. Яновська О. В., Даниленко О. В. Зарплата, пенсія, позики і ціни як чинники матеріально-побутового стану трудящих УРСР (друга половина 1940–х – середина 1960–х років) Україна XX століття: культура, ідеологія, політика: збірник статей. – Львів: Растр–7, 2015. – Вип.20. – С.84–97.

References

1. Buzhdezhan A. V. Chorna metalurgija Donbasu u 50–80-i rr. XX st.: avtoref. dys. ... kand. ist. nauk: 07.00.01. – Donec'k, 2008. – 19 s.
2. Gerasymova M. S. Povsjakdenne zhyttja naselennja Donbasu v 1945–1953 rr.: avtoref. dys. ... kand. ist. nauk: 07.00.01. – Donec'k, 2007. – 20 s.
3. Istoriija rabochih Donbassa: v 2 t. / glav. red. Ju. Ju. Kondufor. – Kiev: «Naukova dumka», 1981. – T.2. – 440 s.
4. Zynich V. T. Socialistychni peretvorennja: parostky novogo komunistychnogo v kul'turi ta pobuti robitnykiv Radjans'koj Ukraїny. – Kyїv: Vyd-vo Akad. nauk Ukr. RSR, 1963. – 176 s.
5. Ob otmene vzimanija naloga na holostjakov, odinokih i malosemejnyh grazhdan SSSR s rabochih, sluzhashhij i drugih grazhdan, imejushhij detej, a takzhe s odinokih zhenshhin, ne imejushhij detej: Ukaz Prezidiuma Verhovnogo Soveta SSSR ot 8 dekabrja 1957 g. – URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_5251.htm (data obrashhenija: 05.02.2018).
6. Ob uvelichenii gosudarstvennoj pomoshhi beremennym zhenshhinam, mnogodetnym i odinokim materjam, usilenii ohrany materinstva i detstva, ob ustanovlenii pochetnogo zvanija «Mat'geroinja» i uchrezhdenii ordena «Materinskaja slava» i medalı «Medal' materinstva»: Ukaz Prezidiuma Verhovnogo Soveta SSSR ot 8 ijulja 1944 g. Sbornik zakonov SSSR i Ukazov Prezidiuma Verhovnogo Soveta SSSR (1938–1956 gg.). – Moskva: Gos. izd-vo jurid. lit., 1956. – S.383–388.
7. O mestnyh nalogah i sborah: Ukaz Prezidiuma Verhovnogo Soveta SSSR ot 10 aprelja 1942 g. Sbornik zakonov SSSR i ukazov Prezidiuma Verhovnogo Soveta SSSR. (1938–1956 gg.). – Moskva: Gos. izd-vo jurid. lit., 1956. – S.336–344.
8. O podohodnom naloge s naselennja: Ukaz Verhovnogo Soveta SSSR ot 30 aprelja 1943 g. Sbornik zakonov SSSR i Ukazov Prezidiuma Verhovnogo Soveta SSSR (1938–1956 gg.). – Moskva: Gos. izd-vo jurid. lit., 1956. – S.327–335.
9. Polozhenie o porjadke naznachenija i vyplaty posobij po gosudarstvennomu social'nomu strahovaniju: utverzhd. postanovleniem Prezidiuma VCSPS ot 5 fevralja 1955 g. – URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_4997.htm (data obrashhenija: 05.02.2018).
10. Pro derzhavni pozyky, rozmishhuvani poperedplati sered trudjashyh Radjans'kogo Sojuzu Stahanovec'. – 1957. – 21 kvitnja (№48). – S.1.
11. Sarzhan A. O. Zminy v social'no-ekonomichnij sferi Donbasu. Druga polovyna 40-h – kinec' 80-h rr. XX st.: monografija. – Donec'k: Lebed', 2004. – 412 s.
12. Talalushkina Ju. N. Opyt OON v issledovanii kachestva zhizni naselennja Jekonomicheskij zhurnal. – Moskva, 2013. – №3. – S.46–53.
13. Tatarinov I. Je. Material'no-pobutovi umovy zhyttja pracivnykiv vazhkoj promyslovosti URSR u 1944–1956 rr.: avtoref. dys. ... kand. ist. nauk: 07.00.01. – Lugans'k, 2010. – 19 s.
14. Central'nyj derzhavnyj arhiv vyshhij organiv vlady ta upravlinnja. – F.582. – Op.24. – Spr.366. – 29 ark.

15. Tam samo. – Spr.838. – 55 ark.

16. Janovs'ka O. V., Danylenko O. V. Zarplata, pensija, pozyky i ciny jak chynnyky material'no-pobutovogo stanu trudjashhyh URSR (druga polovyna 1940–h – seredyna 1960–h rokov) Ukrai'na XX stolittja: kul'tura, ideologija, polityka: zbirnyk statej. – L'viv: Rastr–7, 2015. – Vyp.20. – S.84–97.

Melnyk A. M., post-graduate student of Mariupol State University (Ukraine, Mariupol), anastasiareutskaya3@gmail.com

The structure of the budget of the families of the workers of ferrous metallurgy enterprises of Ukraine in the 1950's

The study is aimed to analysis the structure of the budget of the families of the workers of ferrous metallurgy enterprises during the 1950s. The research is based on the principles of historicism, scientific objectivity, as well as problem-chronological and statistical methods. The structure and dynamics of incomes and expenses of the family of metallurgists in the course from 1952 to 1959 is characterized. Some aspects of the socio-economic policy of the state leadership are highlighted. It is concluded that revenue part was prevailing in the structure of the budget of the families of the workers of ferrous metallurgy during the 1950s. The main source of the formation of a revenue part of the budget was the metallurgists' salaries. The most costly items were the purchase of food, personal use items and the payment of taxes. In total, these items accounted for more than two thirds of the expenditure part of the family budget. The similar structure of expenses testifies to the low standard of living of the metallurgists families, though metallurgists were workers of a priority branch of the economy.

Keywords: metallurgists, family budget, budget structure, incomes, expenses.

* * *

УДК 316.3:329«19»(477)

Левчук К. І.,

доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України та філософії, Вінницький національний аграрний університет (Україна, Вінниця), ki_levchuk@i.ua

Бойко Ю. М.,

кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України та філософії, Вінницький національний аграрний університет (Україна, Вінниця), youryboy57@gmail.com

Розвиток фермерських та особистих селянських господарств України в середині 90–х років ХХ ст.

Розглянуто трансформаційні зміни в сільському господарстві України в перші роки незалежності. Проаналізовано проблеми в розвитку фермерських господарств, викликані відсутністю достатньої державної допомоги та супротивом колгоспно-радянської наменклатури. Досліджено зміну статусу особистих селянських господарств в умовах реформування аграрного сектору та переходу до ринкових відносин.

Ключові слова: фермерське господарство, особисте селянське господарство, аграрна реформа, місцеві ради.

Фермерство є прогресивною формою ведення сільськогосподарського виробництва. Нині це найбільш переважаюча організаційно-правова форма господарювання на селі. Частка ВВП фермерських господарств у загальній структурі виробництва (2016 р.) складає близько 8 відсотків. Поруч із фермерськими господарствами працює 4,1 млн. особистих селянських господарств, 20% із яких виробляють товарну продукцію та є потенційними фермерськими господарствами. Їх частка виробництва у загальному обсязі сільськогосподарської продукції сягає 45 відсотків. На думку О. Ковальнової ці категорії господарств є селоутворюючими та поєднують власні економічні інтереси з соціальними потребами громади [1].

Метою статті є аналіз розвитку та діяльності фермерських та особистих селянських господарств

України протягом першої половини 90–х років ХХ століття.

Соціально-економічні трансформації в Україні протягом перших років незалежності залишаються об'єктом прискіпливої уваги дослідників. Історичні аспекти утворення та функціонування фермерських господарств в незалежній Україні вивчали Т. Мельничук та В. Нечитайло [2; 3]. Аналіз державної аграрної політики, спрямованої на розвиток малих форм підприємництва, зокрема фермерських господарств, був проведений В. Горьовим та Л. Продивусом [4]. Результати сільськогосподарської діяльності фермерських господарств досліджені П. Макаренком та Л. Мельник [5]. Історико-правові аспекти підтримки державою особистих селянських господарств розкриті В. Полянською [6]. Актуальним для новітньої аграрної історії України залишається економічний аналіз дрібного селянського господарства, зроблений визначним економістом М. Туган-Барановським ще на початку ХХ ст. [7].

Відродження фермерського руху в Україні було безпосередньо пов'язано з реформуванням земельних відносин, розпочатих в 1990 році. Головна мета земельної реформи полягала в трансформації державної та колективної власності в приватну та формуванні на її основі більш ефективної та відповідальної системи господарювання. У Постанові Верховної Ради України «Про земельну реформу» від 18 грудня 1990 року зазначалося, що земельна реформа є складовою частиною економічної реформи, здійснюваної в Україні у зв'язку з переходом економіки держави до ринкових відносин. Місцеві ради народних депутатів мали здійснити реєстрацію громадян, які бажали організувати селянське (фермерське) господарство, розширити особисте підсобне господарство, займатися індивідуальним садівництвом, одержати в користування земельні ділянки для городництва, сінокосяння і випасання худоби [8, с. 100].

В грудні 1991 року Верховна Рада України ухвалила Закон «Про селянське (фермерське) господарство», а Кабінет Міністрів України видав низку постанов [9; 10; 11; 12; 13], спрямованих на підтримку розвитку фермерства як рівноправної форми ведення сільськогосподарського виробництва поряд з державними, колективними, орендними та іншими підприємствами та організаціями. Розпочалося формування земель запасу (7–10 відсотків від загальної площі), які мали виділятися фермерам для ведення господарства.

Практичне втілення реформ викликало супротив консервативно налаштованої колгоспно-радянської номенклатури. В доповідній записці «Про стримування земельної реформи в окремих сільських (селищних) радах Вінницької області» вказувалося на те, що протягом 1991–1992 років, понад сто місцевих рад області виділили до земель запасу менше 7 відсотків земель. В окремих сільрадах землі запасу були виділені дрібноконтурними віддаленими ділянками, що вимагало значних затрат на облаштування фермерських господарств. Мали місце випадки, коли сільські ради при розгляді проектів відведення земель для селянських господарств і прийнятті остаточного рішення про виділення землі, значно зменшували попередньо виділені площі. В деяких місцевих радах взагалі саботували